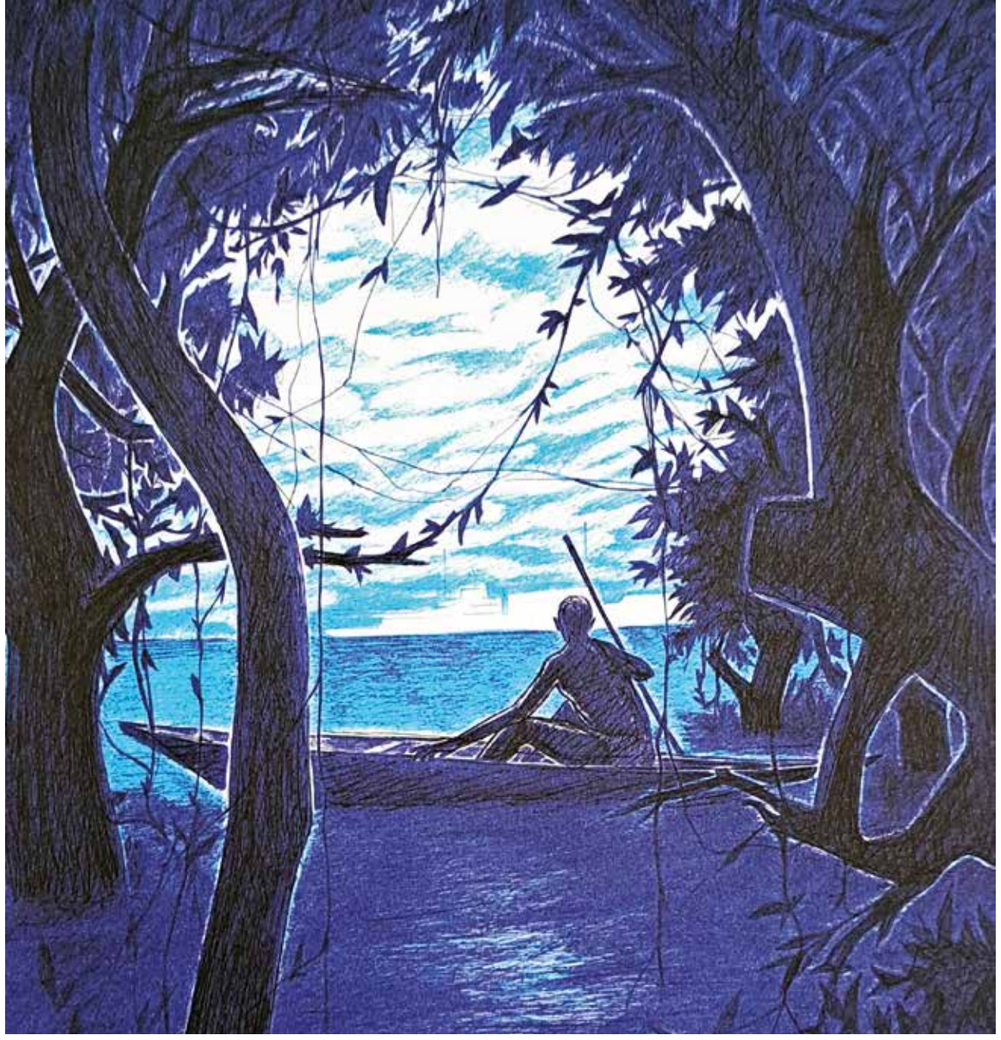
Spaanse taal en cultuur in Equatoriaal-Guinea

EEN ONBEKENDE SPAANSTALIGE WERELD

Weten leerlingen dat Spaans niet alleen in Europa en Latijns-Amerika wordt gesproken, maar ook in Afrika? Drie beeldverhalen over Equatoriaal-Guinea, een voormalige Spaanse kolonie en het enige Spaanstalige land van Afrika, bieden een ingang om hun blik op de Spaanstalige wereld te verbreden en hun taal- en cultuurbewustzijn te versterken.

Uit: *Diez mil elefantes*

Anita Brus

Bij Spaans denken veel leerlingen direct aan Spanje of Latijns-Amerika. Minder bekend is dat er ook Spaans wordt gesproken in Equatoriaal-Guinea, het enige Afrikaanse land met Spaans als officiële taal. Het Spaans staat daar bovendien in nauw contact met verschillende Afrikaanse talen en met het Engels, wat heeft geleid tot interessante taalvariëteiten en mengvormen. Juist deze onbekende context biedt kansen om het taal- en cultuurbewustzijn van leerlingen in de bovenbouw van het vwo te verbreden.

Na een bezoek aan Equatoriaal-Guinea in 2010 promoveerde ik in 2021 op een onderzoek naar kunst en literatuur in het land, getiteld *Leegten van een dictatuur*. Op basis van dit onderzoek ontwikkelde ik, samen met Blanca Cano González (docent Spaans aan de Hogeschool Rotterdam), enkele lesideeën voor de bovenbouw van het vwo. In deze lesideeën staan drie beeldverhalen centraal – *Diez mil elefantes* (2022), *La pesadilla de Obi* (2015) en *28-N Dimbo Dimbo* (2018) – waarmee leerlingen kennismaken met verschillende culturele en koloniale perspectieven en met varianten van het Spaans. De lessen sluiten daarmee aan bij de domeinen communicatie, taalbewustzijn en cultuurbewustzijn van het nieuwe eindexamenprogramma moderne vreemde talen.

Geschiedenis

Om leerlingen voor te bereiden op de lessenreeks kan eerst aandacht worden besteed aan de geografische ligging en geschiedenis van Equatoriaal-Guinea. De kolonisatie van het land begon in de vijftiende eeuw, toen Portugese ontdekkingsreizigers in 1471 arriveerden op Fernando Poo, het huidige eiland Bioko. Op dit eiland ligt ook de huidige hoofdstad Malabo (eerder ook Port Clarence en Santa Isabel genoemd). Iets later ontdekten de Portugezen de eilanden Annobón en Corisco, die zij gebruikten voor slavenhandel.

Daarna volgden invasies van Nederlanders, Spanjaarden en Engelsen, terwijl in de negentiende eeuw zowel de genoemde eilanden als Rio Muni, het vasteland van Equatoriaal-Guinea, definitief in handen viel van de Spanjaarden. Verdere kolonisatie van het gebied vond plaats aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw door Spaanse militairen en missionarissen, hoewel de Spaanse interesse in die periode eerder lag bij de overzeese koloniën Cuba, Puerto Rico, de Filipijnen en later ook Marokko (Nerín, 2010, p. 37). Uiteindelijk beschouwde Franco Equatoriaal-Guinea niet als een kolonie, maar als een provincie van Spanje.

Onder druk van de Verenigde Naties en verschillende onafhankelijkheidsbewegingen moest Spanje het gebied in 1968 echter loslaten, waarop het onafhankelijk werd (Nerín, 2010, p. 277). Daarna kwam Francisco Macías Nguema aan de macht, onder wiens bewind een gewelddadige dictatuur ontstond. In 1979 werd hij afgezet door zijn neef Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, die er tot aan nu eveneens een dictatoriaal bewind voert.

Beeldverhaal 1 – *Diez mil elefantes*

Het beeldverhaal *Diez mil elefantes* bestaat uit brieven, collages, foto's en landkaarten rond de expeditie die de Madrileense cineast Manuel Hernández-Sanjuán (1915–2008) van 1944 tot 1946 met zijn team Hermic Films in opdracht van Franco ondernam, om het dagelijks leven in Equatoriaal-Guinea vast te leggen. Dat gebeurde uiteindelijk in meer dan dertig films en met zo'n vijfduizend foto's, waarop *Diez mil elefantes* ('Tienduizend olifanten') is gebaseerd. Of het in dit verhaal gaat om fictie of werkelijkheid laten de makers – Pere Ortín, die het script schreef, en Ramón Esono Ebalé, die de tekeningen maakte – in het midden. Toch geeft het geheel een realistisch beeld en leent zich daarom ook goed voor het vanuit verschillende perspectieven belichten van de koloniale periode onder Franco.

'¿Cómo puedes ser dueño de algo si no lo conoces?' ('Hoe kun je de baas zijn van iets wat je niet kent?'), vraagt Ngono Mbá zich af. Hij is een van de dragers én de verteller van het verhaal. Hij behoort tot de Esamangón-stam en zegt: 'Yo los miraba y me daba cuenta de que no entendían nada' ('Ik keek naar ze en realiseerde me dat zij helemaal niets begrepen'). Aan zijn baas Hernández-Sanjuán moet hij gedurende de expeditie uitleg geven over lokale gebruiken en opvattingen, bijvoorbeeld dat de vrouwen geen bovenkleding dragen 'omdat ze niets te verbergen hebben' en niet lachen bij het dansen 'omdat de dans iets serieus is'. De misverstanden gaan verder over taal, gewoonten en verschil in levensstijl tussen de lokale bevolking en de Spanjaarden. Er is herhaaldelijk wederzijds onbegrip; zo wordt bijvoorbeeld het eten van *bushmeat* afgewezen door de Spanjaarden, terwijl de lokale bevolking zich afvraagt waarom de Spanjaarden jagen op wilde dieren en ze in kooien stoppen, zonder ze op te eten.

Het Afrikaanse perspectief van Ngono Mbá contrasteert met het koloniale perspectief van Hernández-Sanjuán, dat zichtbaar wordt in de deels getypte, deels handgeschreven brieven die hij naar het thuisfront stuurt. Zo schrijft hij in zijn eerste handgeschreven brief onder meer dat Equatoriaal-Guinea een land is 'waar de civilisatie nog een lange weg te gaan heeft' en hoe de Spanjaarden daar onder de tropische zon een klein Spanje in Afrika bouwen: 'Bajo el sol tropical o con la luz de una lámpara de bosque, con la ambición de unos y el sudor de otros, se construye una pequeña España en África.' Uit die brieven blijkt ook hoe er op de bevolking wordt neergekeken: 'Además, suelen hablar todos al mismo tiempo y cuando lo hacen relatan todo el tiempo detalles nimios y estúpidos de sus insignificantes vidas' ('Bovendien hebben ze de neiging om allemaal tegelijk te praten, en als ze dat doen, vertellen ze voortdurend triviale en domme details uit hun betekenisloze levens').

Uit: *Diez mil elefantes*

Leerlingen kunnen vanuit de verschillende passages in het verhaal reflecteren op cultuurgebonden aspecten van Spaanstalige samenlevingen en de invloed daarvan op communicatie door middel van de opdrachten in kader 1.

Opdracht 1 – Lees- en spreekvaardigheid
Bij het lezen van de brieven van Hernández-Sanjuán onderzoeken leerlingen welke opvattingen en vooronderstellingen daarin zichtbaar worden, waarna deze klassikaal worden besproken. Vervolgens kiezen zij in tweetallen een passage uit het verhaal, bijvoorbeeld over vrouwen die geen bovenkleding dragen of over het uitblijven van lachen tijdens een dans. Vanuit verschillende perspectieven becommentariëren zij deze situatie, waarna zij met elkaar in dialoog gaan over de achterliggende culturele aannames en interpretaties.

Opdracht 2 – Schrijfvaardigheid
Leerlingen schrijven in tweetallen twee brieven over hetzelfde voorval, telkens vanuit een ander perspectief: dat van Hernández-Sanjuán en dat van Ngono Mbá. Vervolgens worden de brieven voorgelezen en besproken, waarna ze worden opgehangen aan een 'dubbelperspectiefmuur', die de uiteenlopende zienswijzen op dezelfde gebeurtenis zichtbaar maakt.

Kader 1. Opdrachten bij *Diez mil elefantes*

Beeldverhaal 2 – *La pesadilla de Obi*

La pesadilla de Obi ('De nachtmerrie van Obi'), met in de hoofdrol de huidige president en dictator van Equatoriaal-Guinea, Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, begint met de vraag wat een van de rijkste, machtigste en meest gevreesde dictators van Afrika nog bang kan maken. Ramón Esono Ebalé maakte deze strip samen met de schrijvers Chino en Tenso Tenso, die om veiligheidsredenen onder een pseudoniem publiceren. Wat de president in het verhaal nog bang kan maken is niet dat ze hem zijn miljoenen afpakken, want die heeft hij over tal van internationale banken verspreid. Noch een staatsgreep, want hij wordt door tal van goedbetaalde en tot de tanden toe bewapende Marokkaanse en Israëlische lijfwachten beschermd. En ook niet zijn prostaatkanker, want hij wordt behandeld door de beste dokters van de wereld.

Wat hem wel bang kan maken is in een nachtmerrie wakker worden als *un guineano normal* ('een normale inwoner van het land') – in zijn door hemzelf gecreëerde armoede, waar zijn eigen bevolking ook dagelijks doorheen moet. Het verhaal kan worden opgevat als een reis waarin Obiang wordt gedwongen zich te verplaatsen in mensen die in armoede leven. Als dictator blijkt hij daartoe echter niet in staat, met als gevolg dat hij uiteindelijk in de gevangenis belandt en een nog tragischer lot ondergaat.

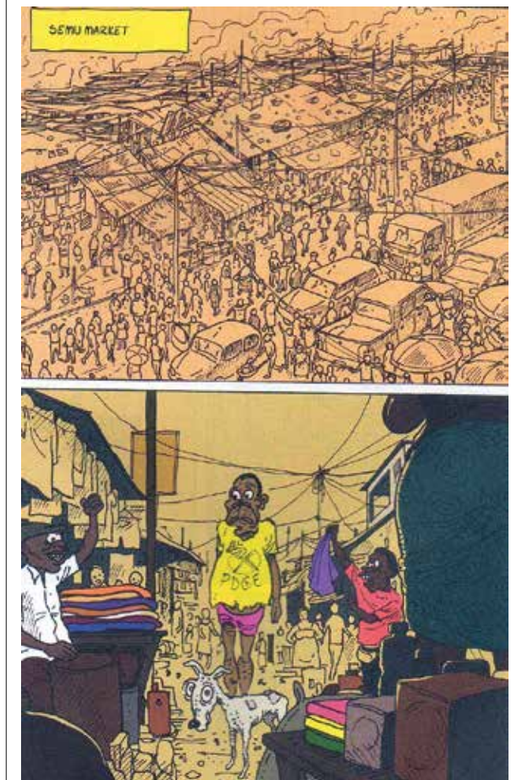
Voorafgaand aan de opdrachten (zie kader 2) kan de leerlingen aan de hand van het omslag gevraagd worden waarover ze denken dat het verhaal gaat. Wat zou 'Obiangs nachtmerrie' kunnen zijn en hoe leid je dit af uit het beeld (een man in vodden op een kruk met op de achtergrond een markt)?

Opdracht 1 – Kijk- en luistervaardigheid
Ter inleiding en om iets meer van de achtergronden van dit verhaal te begrijpen, kan het fragment 'Departamento de Justicia vs. Teodorín' (<vllt.nl/teodorin>) worden getoond over de huidige (politieke) situatie in Equatoriaal-Guinea. De clip gaat over de corrupte praktijken van Teodorín, de zoon en beoogde opvolger van Teodoro Obiang. Aan de hand van een aantal steekwoorden in de video (*Departamento de justicia, industria forestal, Ministro de agricultura, empresas forestales* en dergelijke) kan besproken worden waar deze video over gaat en welk verband er kan worden gelegd met *La pesadilla de Obi*.

Opdracht 2 – Schrijfvaardigheid
In deze opdracht schrijven leerlingen individueel een korte tekst (van vijf tot acht zinnen) in het Spaans over een reis waarin ze een andere cultuur tegenkwamen. Ze beschrijven: (1) waar ze waren, (2) wat hen verraste of misschien wel choqueerde, (3) wat ze ervan geleerd hebben. Vervolgens maken ze er een kort stripverhaal van. Leerlingen die weinig ervaring hebben met andere culturen kunnen een reis maken door hun eigen culturele leefwereld. Zij schrijven hierover in het Spaans een korte tekst en verwerken die in de vorm van een strip.

Opdracht 3 – Spreek- en schrijfvaardigheid
Bij deze opdracht bedenken leerlingen in groepjes een nieuwe stripscène die zich afspeelt in Obiangs nachtmerrie, bijvoorbeeld over het ontbreken van geld om rijst te kopen, urenlang wachten bij een benzinepomp of een bezoek aan een kliniek waar geen medicijnen beschikbaar zijn. Ieder groepje tekent eenvoudige cartoons met korte dialogen in het Spaans, om deze vervolgens aan de klas te presenteren.

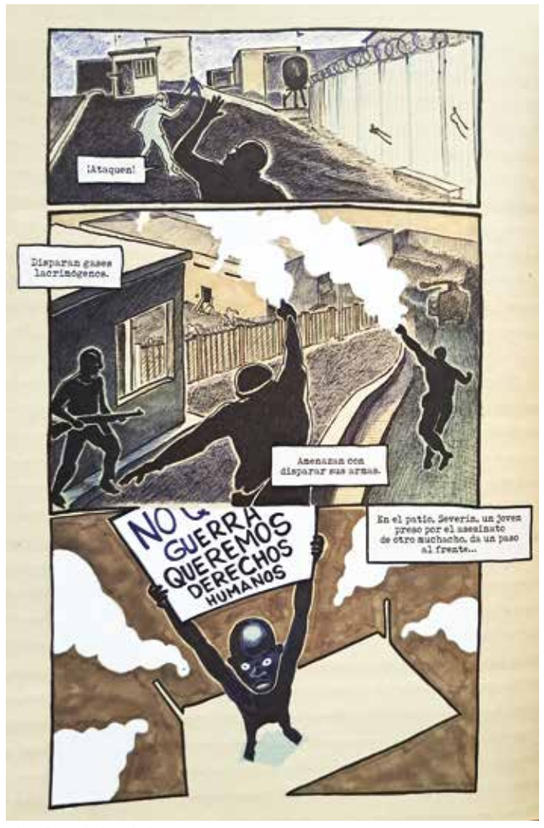
Kader 2. Opdrachten bij *La pesadilla de Obi*

Uit: *La pesadilla de Obi*

Beeldverhaal 3 – *28-N Dimbo Dimbo*
Nadat hij vanwege zijn kritiek op het regime in *La pesadilla de Obi* was gearresteerd en gevangengenomen in Black Beach, een van de meest sinistere gevangenissen van Afrika, maakte Ramón Esono Ebalé het beeldverhaal *28-N Dimbo Dimbo*, dat gaat over de opstand van 28 november 2017 die hij daar meemaakte. Die opstand vond plaats nadat Toby, lid van het in de gevangenis opgerichte voetbalteam Dimbo Dimbo, overleed omdat hem medische hulp was geweigerd. Toen de gevangenen zijn lijk slechts onder bepaalde voorwaarden aan de bewakers wilden overdragen, werd geweld (traangas) tegen hen gebruikt en de leider van de opstand gemarteld.

Evenals bij *La pesadilla de Obi* kan ook bij dit beeldverhaal nader ingegaan worden op wat een dictatuur inhoudt, maar het biedt ook een mogelijkheid om op de taal te focussen die de gevangenen spreken. Naast bepaalde metaforen, zoals *una ratonera* ('een rattenval') voor de gevangenis, zijn er uitdrukkingen in Pichi. Dat is een mengtaal die op het eiland Bioko is ontstaan als *lengua franca* (communicatiemiddel tussen mensen die verschillende moedertalen spreken) tussen naar Equatoriaal-Guinea geëmigreerde en Engelssprekende arbeiders uit Nigeria en Sierra Leone, en de Spaanse kolonisatoren. Een voorbeeld hiervan is *Ol Man Na Dó!* ('¡Todo el mundo a la calle!', 'Iedereen de straat op!'), waarin het Engelse *all men* (vertaald naar het Spaans met 'Todo el mundo') kan worden herkend. Zo zijn er meer Pichi-uitdrukkingen in het verhaal die leerlingen kunnen opzoeken en analyseren, waardoor ook hun taalbewustzijn wordt verdiept. Zie verder kader 3.

Uit: 28-N *Dimbo Dimbo*

Opdracht 1 – Lees- en schrijfvaardigheid
In deze opdracht maken leerlingen in groepjes lijstjes met woorden uit jongerentaal of hun eigen straattaal en vergelijken die met voorbeelden uit het Pichi in het verhaal (bijvoorbeeld *Ol Man Na Dó!*). Daarna maken ze een strip van drie tot vier plaatjes met dialogen in een mengvorm van Spaans en hun eigen straattaal.

Opdracht 2 – Schrijfvaardigheid
Nadat de metafoor *ratonera* ('rattenval') als aanduiding voor de gevangenis is besproken, krijgen leerlingen de opdracht om, uitgaande van het thema 'De gevangenis als *ratonera*', zelf nieuwe metaforen voor de gevangenis te ontwikkelen (bijvoorbeeld *una jaula de fuego*, *un pozo sin fin*). Vervolgens kan een kort dagboekfragment worden geschreven vanuit het perspectief van een gevangene die deze metafoor gebruikt om zijn situatie te beschrijven. Enkele leerlingen kunnen dit voorlezen, waarna in de klas wordt besproken welke metaforen het meest krachtig of ontroerend zijn.

Opdracht 3 – Kijk- en luistervaardigheid
Bekijk (een deel van) de video 'Cómo se habla en Guinea Ecuatorial' op <vllt.nl/ge> en noteer wat er gezegd wordt over de (fonetische) kenmerken van het Spaans dat wordt gesproken in Equatoriaal-Guinea, het Pichi en de andere talen die er nog in het land worden gesproken (Fang, Bubi, Benga, Ndowe). Vergelijk dit met Nederland: welke verschillende talen en taalvarianten kennen wij?

Kader 3. Opdrachten bij *28-N Dimbo Dimbo*

Uit: *Diez mil elefantes*

Lessen in de praktijk
De besproken lesideeën bouwen voort op eerdere ervaringen met het werk van Ramón Esono Ebalé (tekenaar van de besproken beeldverhalen). In 2018 kreeg ik, tijdens een expositie die ik samen met de organisatie van de Stripdagen Haarlem rond zijn werk organiseerde, de gelegenheid om hem uit te nodigen in mijn les in vwo 5. Zijn verhaal maakte veel los bij de leerlingen, vooral toen hij vertelde hoe hij, om ook in de gevangenis te kunnen tekenen, door zijn zus pennen naar binnen liet smokkelen, die zij in haar haren verborgen hield. Nadrukkelijk wees hij hen daarbij op de waarde van een pen in een land als Equatoriaal-Guinea (terwijl wij met onze pennen doorgaans nogal slordig omspringen). Daarnaast vertelde hij over de geografische ligging en de actuele situatie in Equatoriaal-Guinea. Leerlingen kregen de gelegenheid hierover vragen te stellen en schreven vervolgens een brief aan een leeftijdsgenoot in Spanje. Een vergelijkbare afsluitende opdracht zou ook kunnen worden ingezet naar aanleiding van de inzichten die leerlingen hebben opgedaan bij het lezen van de drie beeldverhalen en het maken van de bijbehorende opdrachten. Daarbij kan, afhankelijk van de voorkeur van de leerling, worden gekozen voor een brief, een zelfgemaakt beeldverhaal, een dagboekfragment of een (video)presentatie. ■

Literatuur
Brus, A. (2021). *Leegten van een dictatuur: Beeldende kunst en literatuur in Equatoriaal Guinea* [Dissertatie, Universiteit Leiden]. Leiden University Scholarly Publications. https://hdl.handle.net/1887/3229708
Esono Ebalé, R., Chino, & Tenso, T. (2015). *La pesadilla de Obi*. EG Justice.
Lipski. J. (2004). The Spanish language of Equatorial Guinea. *Arizona Journal of Hispanic Cultural Studies, 8*, 115–130.
Nerín, G. (2010). *La última selva de España: Antropófagos, misioneros y guardias civiles – Crónica de la conquista de los Fang de la Guinea Española, 1914–1930*. Los Libros De La Catarata.
Ortín, P., & Esono Ebalé, R. (2018). 28-N Dimbo Dimbo. In *Viajes dibujados: 14 historias ilustradas de viajes sin ficción*. Altaïr Magazine.
Ortín, P., & Esono Ebalé, R. (2022). *Diez mil elefantes*. Reservoir Books.

